

Jekleni Zlatorog "kralja Triglava"

Spomini na Albina Belarja

Deset let je minilo od izida knjige *Albin Belar, pozabljen slovenski naravoslovec* (založba Didakta, 2010). Napisala sva jo z danes žal pokojnim Renatom Vidrihom, doktorjem geologije, nekdanjim direktorjem Urada za seizmologijo in geologijo pri Agenciji RS za okolje, mojim nepozabnim prijateljem. Ob deseti obletnici izida predstavljam profesorja Belarja (1864–1939) naši planinski javnosti.



Dr. Albin Belar

Od leta 1999, ko sem ustvaril zelo poseben naravoslovni dan za osnovnošolce in ga imenoval po njem, se je na Belarjevih dnevih v Trenti zvrstilo več kot 15.000 otrok in njihovih učiteljev. To je precejšen del slovenske javnosti. Razmišljujoči med njimi zdaj vedo za dr. Albina Belarja, enega vodilnih svetovnih seizmologov, utemeljitelja seizmološke znanosti, izumitelja na področju seizmologije, radiofonije in meteorologije, ustanovitelja prve potresne opazovalnice v Avstro-Ogrski ter pionirja slovenskega in evropskega varstva narave, pobudnika uvajanja naravnih rezervatov, predlagatelja zavarovanja Doline Triglavskih jezer, idejnega očeta Triglavskega narodnega parka, pravega zaljubljenca v kraljestvo Triglava.

Kaj vse mora človek narediti, da začne ljubiti? Imeti mora moč, plemenitost, biti mora slep. (J. P. Sartre)

"Kaj je več, kralj Triglava ali kralj Jugoslavije?" je vprašal Albin Belar svoje pivske tovariše, potem ko je neki vaščan pritekkel iz vasi navzdol po klancu, v gostilno ob vstopu v Vintgar, in ves zasopel povedal, da se je njegovo veličanstvo, kralj Aleksander Karadorđević, oglasil pri Belarju v observatoriju na Vrščeh v Podhomu. Seveda je vsa družčina v en glas odvrnila: "Kralj Triglava je več!"

"Potem pa v miru popijmo pivo do konca," je odvrnil Belar.

Profesor Belar je bil vaje stikov s kralji. V njegovem slovitem observatoriju v Ljubljani so se oglašali nadvojvode Rainer, Leopold Salvator, Josef Ferdinand II. in Peter Ferdinand, kadar so se mudili v Ljubljani. Oba prvo imenovana sta ga vabila na avdienco, da bi ju seznanil s svojimi novimi znanstvenimi dosežki, kadar se je mudil na Dunaju. Kot znanstvenika svetovnega formata ga je po prvi svetovni vojni, ki je spremenila svet, želel rehabilitirati kralj Aleksander Karadorđević, toda bilo je prepozno.

Naslednja anekdota je iz obdobja kmalu po letu 1919, ko so profesorja Belarja kot "nemškutarja" predčasno upokojili, zaprli njegovo potresno opazovalnico v palači nekdanje c. k. Državne višje realke na današnji Vegovi ulici v Ljubljani in večino instrumentov preselili v Beograd ter mu odvzeli knjižnico in stanovanje v Ljubljani. Žena z otroki je emigrirala k svojemu bratu v Philadelphio v ZDA. Belarju so odvzeli potni list, zato ni mogel oditi z njimi. S preostankom svojih seizmometrov (potresomerov) je opremil družinsko vilo v Podhomu, zgrajeno po načrtih prijatelja, slovitega arhitekta Maksa Fabianija in svoj novi observatorij imenoval po angleškem znanstveniku H. Davyju (1778–1829), očetu elektrokemije in konstruktorju varne rudarske svetilke, dolgoletnemu predsedniku Kraljeve akademije znanosti v Londonu. (Pri nas je H. Davy znan tudi zato, ker je med dopustovanjem v Podkornu zatrdil, da je Zgornjesavska dolina najlepša dolina v Alpah. (Pa, saj je res tako!)



Na Vrščeh, kakor se imenuje tisti del vasi Podhom, je prof. Belar začel svoje samotarsko življenje, ki je trajalo do leta 1930, ko je močno zbolel in ni več mogel živeti sam, ter se odselil k prijateljski družini Pirker v vas Polom na Kočevskem, kjer je 1. januarja 1939 umrl.

Belarjev "jekleni" Zlatorog

Kralj Triglava, kakor piše v naslovu, je bil profesor Belar sam. Tako so ga v šali imenovali vaščani Podhoma, ker so takrat le redki v prostem času redno zahajali v gore. Belar je imel posebno rad planino Velo polje, od koder je pogosto hodil na Triglav. Na vrhu je bil, tako pravijo, več kot petdesetkrat, kar je bil za njegov čas svojevrsten rekord.

Kaj ima "jekleni" Zlatorog opraviti s kraljem Triglava? Mar ni čudežni, polbožanski beli gams z zlatimi rogovi po starodavni legendi že sam vladar žive in nežive triglavske narave?

Zaradi svoje navezanosti na gorski svet Vzhodnih Julijskih Alp je torej Belar z imenom Zlatorog počastil svoj najuspešnejši potresomer, napravo, za katero je leta 1909 dobil najvišje priznanje na svetovni razstavi v Faenzi v Italiji. Belar je zagotovo dobro poznal delo Karla Dežmana (1821–1889), ki je legendo o Zlatorogu iztrgal pozabi, ko jo je zapisal v *Leibacher Zeitung*, časopisu ljubljanskih Nemcev, zelo verjetno pa je poznal tudi nemškega pesnika Rudolfa Baumbacha (1840–1905), ki je po Dežmanovem zapisu legendo prvi upesnil.

Belar in gore

Kot profesor in znanstvenik je bil Belar na vasi posebej, skoraj čudak, dodatna "napaka" pa je bila njegova ljubezen do gora. O njegovi planinski dejavnosti je malo znanega. Takole piše Evgen Lovšin v *Gorskih vodnikih v Julijskih Alpah*: "Kakor Jagrovega Lovrenca nam je B. Zarnik opisal delovanje sirarja Fronca na Velem polju. Krištanov Fronc (Franc Stare iz Podjelj št. 20) je bil znana osebnost svojega časa. V sirarstvu je bil učenec Švicarja Siebra, ki je na poziv bistriškega župnika in deželnega poslanca Janeza Mesarja prišel učiti Bohinjce (sodobnejšega) sirarstva. (Podatek ni zgodovinsko potrjen. Nekateri viri pravijo, da je prišel Sieber le v Kobarid, od tam pa so prišli v Bohinj učiti njegovi tamkajšnji učenci.) Često je vodil turiste z Velega polja na Triglav, na Kanjavec, Mišelj vrh in Vernar. Sirarnica je bila takrat pomembna planinska postojanka. (Za današnje obiskovalce planine Velo polje je treba povedati, da je sedanja sirarna precej novejša. Tedanja sirarnica je bila majhna in lesena.) Posebej so nemški turisti radi sem zahajali in ostajali po več tednov. Bilo je nekaj postelj na voljo, zato so sirarnico krstili "Hotel garni für Triglav kolonisten". Velenemec prof. Belar in prof. med. kemije ter Nobelov nagrajenec Ljubljčan dr. Pregl sta bila stalna gosta."

Na Vrščeh v Podhomu je Belar uredil sprehajalno pot, ki jo je rada uporabljala tudi kraljeva družina. Ob tej poti je stalo staro Miklavževo znamenje, ki so ga postavili v spomin na veliko povodenj, ko je reka Radovna močno prizadela mline in žage. Belar je nanj pribil deščico s svojo pesmijo:

*Krištanov stan
na Velem polju
Foto: Jaža Mihelič*

Miklavževo
znamenje z
Belarjevo pesmijo
o reki Radovni v
Podhomu
Foto: Joža Mihelič



Tu spodaj drevijo se gorske vode,
Ki prav izpod vznožja Triglava kipe.
Popotnik nekoliko tukaj postoj,
Brž raj se planinski odpre pred teboj.

Pri Svetem Miklavžu se zove ta kraj,
Posnemaj svetnika, kaj malega daj.
In pomni, da vedno bi zdrav bil in čil,
Če vodo pri Svetem Miklavžu bi pil.

(Pisec tega članka je dal propadlo znamenje na novo postaviti in pesem je ponovno tam. op. a.)

Belar kot prvi turist na Uernarju

V plezalnem vodniku *Náš alpinizem* iz leta 1932 je na strani 212 opisan Belarjev vzpon na Vernar, ki sta ga leta 1893 kot prva (turista) opravila v navezi s Florianom Hintnerjem. Enak opis se ponovi tudi v vodniku *Plezalni vzponi – Vzhodne Julijske Alpe* iz leta 1970, str. 31. Triglavska stena je leta 1893 še povsem nedotaknjena čakala prve plezalce.

Albin Belar je bil dejaven član Avstrijskega planinskega društva (ÖAV). Kakor mnogi intelektualci njegovega časa je bil germanofil, predvsem pa rojalist, zato mu je podporo odrekla tudi avstrijska stran, ko ga je politična oznaka nemškutar po končani prvi svetovni vojni stala dobesedno vsega.

Ivan Veber, inženir gozdarstva, vsestranski naravoslovec iz Bohinjske Bistrice, mi je nekoč omenil, da sta na vratih Krištanvega stanu na Velem polju vrezani inicialki "AB", kar bi lahko pomenilo Albin Belar. Ko sem iskal po vratih, kar nekaj časa nisem opazil, da nad podbojem na veliko, s črnimi pisanimi črkami piše Florian Hintner, ime Belarjevega planinskega tovariša in soplezalca. Omenjeni stan je lepo ohranjen. Z zadnjo steno, kjer se pod nekoliko dvignjeno streho skriva kapela, se naslanja na strmo pobočje pod Vodnikovim domom.

Usmeritev po velikem ljubljanskem potresu

Planinski vestnik ni *Proteus*, da bi v njem predstavil Belarjevo izjemno znanstveno delo, a se bomo vseeno za trenutek preselili v leto 1895, natančneje v zgodnje nočne ure 14. aprila omenjenega leta. Ob 23. uri in 17 minut po krajevnem času je tistega dne Ljubljano z bližnjo okolico prizadel rušilni potres z magnitudo med VIII. in IX. stopnjo po lestvici EMS. Ljubljana je imela takrat približno 31.000 prebivalcev. Od 1373 hiš je bilo 589 pritličnih, 437 enonadstropnih, 264 dvonadstropnih, 77 trinadstropnih in 6 štirinadstropnih. Žrtev je bilo k sreči relativno malo. Poškodovanih je bilo približno 10 odstotkov stavb, ki so jih kasneje večinoma porušili. Potres, ki se ga je kasneje oprijelo ime velikonočni potres, je Albinu Belarju poslal jasno znamenje in dokončno usmeril njegovo življenje. Takrat je imel 31 let.

Rodil se je na Franca Jožefa cesti št. 3 (današnja Cankarjeva cesta) v Ljubljani (1864).

Bil je vzgojen v složni družini in podedoval je neomačeževano ime. Njegov oče Leopold, po rodu iz velike idrijske rudarske družine, je bil slovenski skladatelj in zborovodja, nadučitelj, odbornik Cecilijanskega društva, odlikovan z zlatim križcem za zasluge in častni meščan Ljubljane. Njegovi nemški predniki, ki so prišli v Idrijo kot rudarji v 500 letih delovanja idrijskega rudnika živega srebra, so se pisali Weller.

Albin Belar je končal ljudsko šolo, nižjo gimnazijo in ljubljansko realko, študij kemije v Gradcu in fizike na Dunaju ter opravil doktorat iz fizike leta 1893 na graški univerzi. Od leta 1890 je opravljal službo asistenta za kemijo in naravoslovje na c. kr. Mornariški akademiji na Reki, kjer ga je poveljstvo akademije ocenjevalo kot odličnega pedagoga in vsestranskega samostojnega znanstvenika. Zanimalo ga je dobesedno vse, kar se nanaša na odnos človek – narava ter narava – človek. V času študija na Dunaju je poslušal predavanja iz seizmologije pri profesorju Francu Eduardu Suessu (1831–1941), kar mu je zavdalo. Takoj po velikonočnem potresu je zaprosil za službo na c. kr. Državni višji realki v Ljubljani, ki je delovala na današnji Vegovi ulici št. 4 in leta 1896 tam postal profesor za kemijo in naravoslovje.

4. 2. 1897 je direkcijo c. kr. Državne višje realke zaprosil za postavitev potresne opazovalnice. Imel je podporo tedanjega ravnatelja, prof. Rudolfa Junowicza, deželnega glavarja Victorja pl. Heina in ljubljanskega župana Petra Grasellija. Opazovalnica je 18. 9. 1897 že začela delovati in zapisovala potrese do leta 1919. Od tega dne dalje je Belar opazovalnico nenehno izpopolnjeval, predvsem z instrumenti lastne konstrukcije. Ustvaril je najnaprednejši znanstveni institut v takratni Ljubljani.

Belar in Triglavski narodni park

Osebnost profesorja Belarja je za slovensko planinsko javnost nedvomno najzanimivejša zaradi njegovega zgodnjega predloga za zavarovanje Doline Triglavskih jezer, zaradi česar ga imenujemo idejnega

očeta Triglavskega narodnega parka. Nobenega dvoma ni, Triglavski narodni park (TNP) je najboljšejši projekt, ki ga je doslej realiziralo slovensko varstvo narave in hkrati edini narodni park v Sloveniji, njegovemu nastajanju pa so v največji meri botrovali prav slovenski planinci. To je nekam logično, kajti za planinsko dejavnost je prvobitna gorska narava neobhodna, prav ta pa je v Julijskih Alpah zaradi tradicionalne, trajnostne rabe naravnih virov v preteklosti relativno dobro ohranjena pričakala čas liberalizacije v gospodarstvu. Času primerno TNP buri duhove, buril pa jih je že v preteklosti in jih bo tudi v prihodnje, kajti varstvo narave je v vsakem primeru in času (pametno in potrebno) zakonsko omejevanje, odpovedovanje, ki je v gospodarstvu, pa tudi v zasebnem življenju (žal) velikokrat nepriljubljena tema. Ne glede na sodobne predsodke pa smo vsi zelo zadovoljni, kadar pijemo čisto in hladno studenčnico, dihamo svež gorski zrak in doživljamo neponovljivo naravno okolje, v gorah ali kjer koli drugje.

Kako se je prof. Belarju porodila odlična zamisel, da so prav Julijske Alpe tisti reprezentančni, zanimivi del Slovenije, ki si najprej zasluži posebno obravnavo in varstvo? Belar je od mladih nog zahajal v naravo, v gore. Oče Leopold, ki ima pri tem največ zaslug, mu je nekoč pripovedoval, da se mu je ideja za njegovo najbolj znano mašno pesem, *Oče večni v visokosti*, ki se v slovenski cerkvi največkrat poje med povzdigovanjem, porodila med neko potjo na Slivnico, v času, ko je služboval v čarobni okolici Cerkljiškega jezera. Sonce je ožarjalo prebujajočo se pomladno naravo in ptice so prepevale v jutranjem gozdu. V takem vzdušju je nova melodija kar sama od sebe napolnila njegovo dušo in srce. Treba jo je bilo le še zapisati.

Zavarovanje posebno lepih in geološko zanimivih prizorov

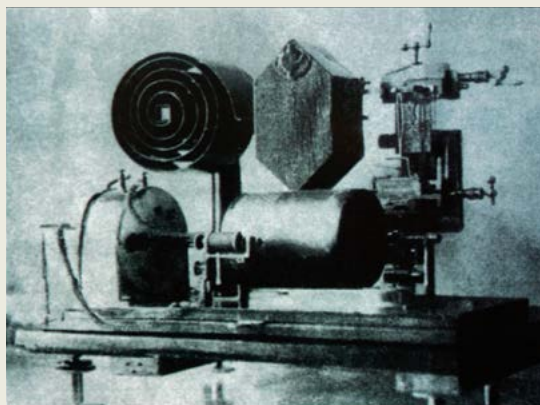
Možnost, da udejanji svoj potencial, znanje in privrženost naravi je prišla, ko je Državna uprava za pouk (ministrstvo za šolstvo v Avstro-Ogrski) izdala navodila za vse dežele, po katerih naj bi določili, katere objekte v naravi bi izbrali in katalogizirali, ter jih zavarovali in ohranili. V svojem predlogu, ki ga je pripravil pod naslovom *Skrb za naravne spomenike v Avstriji s posebnim ozirom na deželo Kranjsko*, je zapisal: "V prepričanju, da bi na Kranjskem lahko izdelali katalog, ki bi željam uprave za šolstvo ustrežal, se je pisec (A. Belar) odločil, da bo to nalogo opravil. Najprej si je zagotovil sodelovanje gospoda dr. Antona pl. Schöpplja, ki je že prej sestavil katalog kranjskih naravnih znamenitosti, in znanega domačega botanika, prof. Alfonza Paulina. Oba sta z veseljem privolila v sodelovanje." Predlogom za zavarovanje Ljubljanskega barja, Doline Sedmerih Triglavskih jezer, Snežnika, Gorjancev, Krakovskega gozda je bil dodan zajeten seznam strokovnih utemeljitev.

Zanimiv opis z naslovom *Posebno lepi in geološko zanimivi prizori dežele Kranjske*, začne Belar tako:

"Kot vsaka gorska dežela je tudi Kranjska bogata z



Belarjeva vila v Podhomu nekoč, delo arhitekta Maksa Fabianija. Veljala je za najlepšo vilo na Kranjskem. Arhiv družine Belar



Belarjev seizmograf Zlatorog Arhiv družine Belar

lepimi prizori, med katerimi jih je nemalo tudi geološko zanimivih. Sem sodijo visoko ležeče doline in kraška polja Julijskih Alp in Karavank, okolica jezer, ozke rečne doline, soteske in slapovi. Varovalna (konservacijska) dejavnost se tukaj nanaša na odvrnitev umetnih posegov, ki bi škodili estetsko podobo, npr. postavitve neokusnih stavb, vsiljivih reklamnih panojev, uporaba vodne moči za gospodarske namene itd." Dr. Albin Belar je torej kot znanstvenik in pionir na področju varstva narave izjemen. Zavzemal se je tudi za zaščito Krasa in izdelal priročnik za raziskovanje jam, česar doslej nisem napisal. Njegovi načrti so bili veliki. Z izjemnim znanjem in osebnostno energijo bi jih tudi uresničil, če bi ne prišla vojna. V njej je deloval, kot humanist, čeprav ne več rosno mlad. S seizmografi je v minski vojni določal, kje sovražnik koplje rove in tako reševal življenja. Vojna ga ni ubila, toda življenje mu je uničila in ga pahnila v pozabo, ko je bil na vrhuncu uspešne ustvarjalne poti.

Naravoslovje omogoča neskončno veliko znanje, a zelo skromno spoznanje. Brez duše bi ne bilo ne znanja, ne spoznanja. Z duhovi dobi svet globino in širino.

(C. G. Jung). ●